

Antikvarisk förundersökning

Brogårds tegelbruk, Upplands Bro

Fastighetsbeteckning: Brogård 1:84
Namn/Gatuadress:
Kommun, Stadsdel: Upplands Bro
Ärendenr:

2008-12-19

Antikvarisk förundersökning Brogård^os tegelbruk, Upplands Bro

På uppdrag av Mondo arkitekter har Stockholms Byggnadsantikvarier utfört en antikvarisk förundersökning för Brogård^os tegelbruk. Arbetet innefattar genomgång och sammanställning av arkivmaterial, besiktning på plats samt en bedömning av byggnadens kulturhistoriska värde.

Förundersökningen är en fristående handling som förutsättningslöst beskriver byggnaden och dess kvalitéer. De aktuella ändringarna kan kommenteras i ett separat utlåtande.

Arbetet är utfört av Eva-Lotta Erlingsson och Sofia Bruto, Stockholms Byggnadsantikvarier AB.

Eva-Lotta Erlingsson

Byggnadsantikvarie

Sofia Bruto

Byggnadsantikvarie

Innehåll

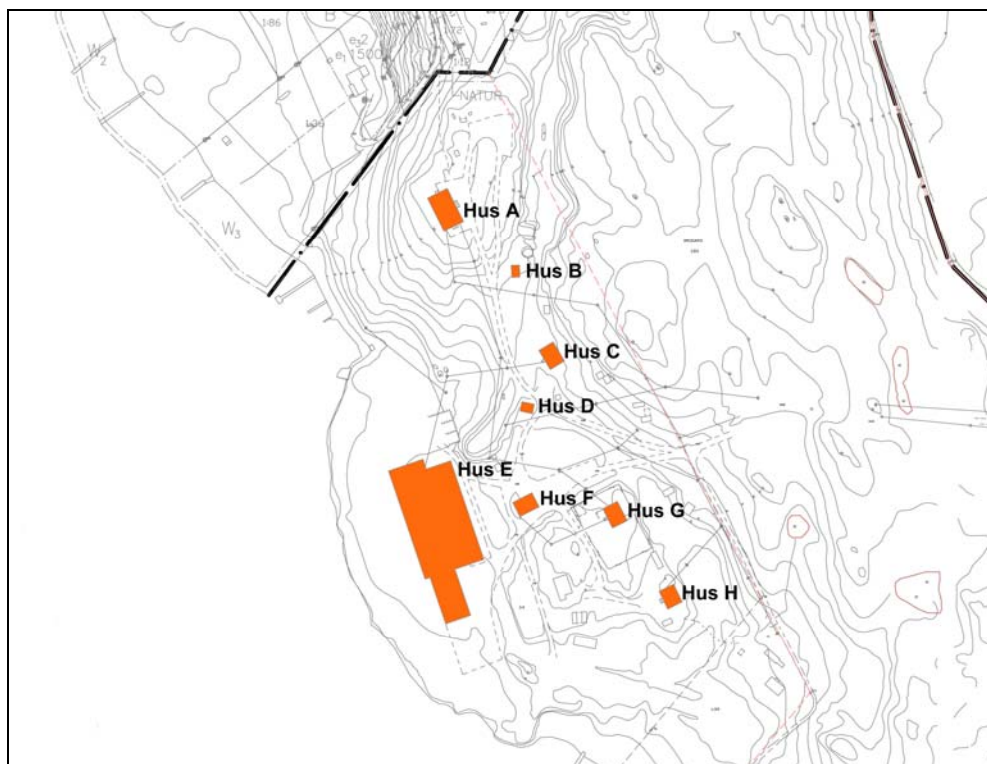
Innehåll	3
Orientering	4
Omfattning	4
Karta	4
Kulturhistoriskt skydd	5
Byggnadsminne	5
Planer	5
Riksintresse	5
Fornlämningsområde	5
Kulturhistoriska värden	5
Bruket ur ett regionalt perspektiv	5
Bruket som en del av bygdens centrum	6
Bruksmiljön	6
Bebyggelsen	6
Kvalitéer att ta tillvara	7
Historik	7
Beskrivning	10
Bruksmiljön	10
Torkladan	11
Maskinhus	14
Tegelmästarbostad	15
Arbetarbostad	16
Arbetarbostad	17
Arbetarbostad	18
Lokstall	19
Smedja	19
Källor och litteratur	20
Tryckta källor	20
Otryckta källor	20
Intervjuer	20
Bilaga 1	21
Karta från 1703	21
Karta från 1918	22
Ekonomisk karta från 1951	23
Bilaga 2	24
Utdrag ur Brogårds arkiv	24

Orientering

Omfattning

Den antikvariska förundersökningen omfattar området kring det gamla tegelbruket med dess olika byggnader; torklada, maskinhus, smedja, lokstall, tegelmästarbostaden samt arbetarbostäder. Arbetet med förundersökningen har innefattat inventering och dokumentation av byggnaderna, torkladan är inventerad både interiört och exteriör, övriga byggnader endast exteriör. Därefter har byggnadernas kulturhistoriska värde analyserats.

Karta

Hus A: Arbetarbostad

Hus E: Torkladan

Hus B: Lokstallet

Hus F: Maskinhuset

Hus C: Arbetarbostad

Hus G: Tegelmästarbostaden

Hus D: Smedjan

Hus H: Arbetarbostad

Kulturhistoriskt skydd

Byggnadsminne

Fråga om byggnadsminne för hela området Brogård, Fiskartorpet och tegelbruket, fastigheterna 1:84 och 1:88, Bro socken Upplands Bro kommun väcktes 6 april 2000. Länsstyrelsen avslag ansökan om byggnadsminne med förklaringen att byggnaderna erhöll fullgott skick i detaljplanen. Tegelbruket ligger dock utanför detaljplanelagt område.

Planer

Tegelbruket ligger inte inom detaljplaneområde men är upptagen som en värdefull bebyggelse enligt översiktsplanen 1990. Tegelbruket ingår också i kulturmiljön Bro kyrka – Brogård som presenteras i Fördjupat kulturmiljöprogram för Upplands-Bro kommun 1999-2000.

Riksintresse

Fastigheten ligger inom riksintresseområde för kulturmiljövården enligt miljöbalken.

Fornlämningsområde

Fornlämningsområde enligt Kulturminneslagen.

Kulturhistoriska värden

Konsten att bränna lera till tegel infördes i Sverige på medeltiden. Det har varit en betydelsefull näring i landet, främst i Skåne och i Mälardalen. År 1900 fanns 500 tegelbruk i Sverige, år 1951 fanns 213 st och idag finns endast ett industriellt tegelbruk samt några mindre som gör handslaget tegel, specialtegel och taktegel.

Bruket ur ett regionalt perspektiv

I Upplands-Bro kommun har det funnits 8-10 mindre tegelbruk främst knutna till herrgårdarna. Brogårds tegelbruk var det enda av industriell karaktär och bruket var en viktig arbetsplats under 1900-talet. Under 1930-talet hade bruket cirka 30

personer anställda. Brogårds tegelbruk är dessutom ett av få bevarade i Stockholms län. Området och bebyggelsen har genomgått stora förändringar vilket visar brukets utveckling och modernisering över tid. Sammantaget har tegelbruket ett stort samhällshistoriskt värde för kommunen och länet då det representerar en viktig historisk epok som nästan är borta idag. För människor som har arbetat på bruket eller har bott i närheten är brukets bevarade miljöer en viktig påminnelse om traktens historia och ger ett identitetsvärde.

Bruket som en del av bygdens centrum

Bruket ingår också i en sammanhängande storgårdsmiljö tillsammans med Brogårds herrgård och Fiskartorpet samt den medeltida kyrkan som utgör bygdens centrum sedan järnåldern och in på 1900-talet. Brukets historia är förknippad med herrgårdens då det först anlades som ett gårdsbruk för att sedermera industrialiseras.

Bruksmiljön

Bruksbebyggelsen har förändrats mycket men innehåller ändå mycket viktiga element som ger förståelse för hur bruket en gång fungerade: Torkladan där tidigare ugnen låg, maskinhus/brukskontor, tegelmästarbostad, lokstall, smedja, elstation och tre byggnader med arbetarbostäder. Arbete och bostäder låg samlade. Landskapet är också avläsbart med till exempel banvallen för järnvägsspåret. Byggnaderna i sitt sammanhang har ett högt kulturhistoriskt värde då de representerar så många delar av bruksmiljön. Värdet är gemensamt för byggnaderna, varje enskilt hus besitter inte lika höga värden som den gemensamma strukturen. Vid analysen av värdet är det främst byggnadernas ursprungliga funktion och området i sin helhet som ger området dess höga kulturhistoriska värde.

Bebyggelsen

Områdets olika byggnadstyper visar på den utveckling som skedde över åren på bruket och har en mångskiftande karaktär. De olika byggnaderna är arkitekturhistoriskt intressanta då de representerar olika tiders tidstypiska arkitektur. Detta är främst synligt i de olika arbetarbostäderna. Den bevarade torkladan har främst anpassats efter framställningens förändrade behov.

Torkladan med dess speciella byggnadskonstruktion med bärande snedställda träbalkar har även ett byggnadshistoriskt värde.

Kvalitéer att ta tillvara

För att ta tillvara och skydda de kulturhistoriska värdena som Brogårds tegelbruk har bör man värna om den sammansatta strukturen som vuxit fram över åren och ger området dess speciella karaktär. Den befintliga bebyggelsen är viktig att bevara men det är samtidigt möjligt att förtäta om områdets struktur fortfarande går att avläsa.

- Värna om den sammansatta miljön och strukturen som vuxit fram över åren
- Befintlig bebyggelse bör bevaras och underhållas med ursprungliga material och metoder.
- Inför upprustning av befintlig bebyggelse bör en mer omfattande byggnadshistorisk undersökning genomföras för att få ett bra underlag för en god upprustning. Det gäller samtliga byggnader men framför allt Torkladan som genomgått stora ombyggnader.
- Förtäta men med möjlighet att avläsa tegelbrukets struktur som har format miljön. Även avseende vägsträckningar och banvall.

Historik

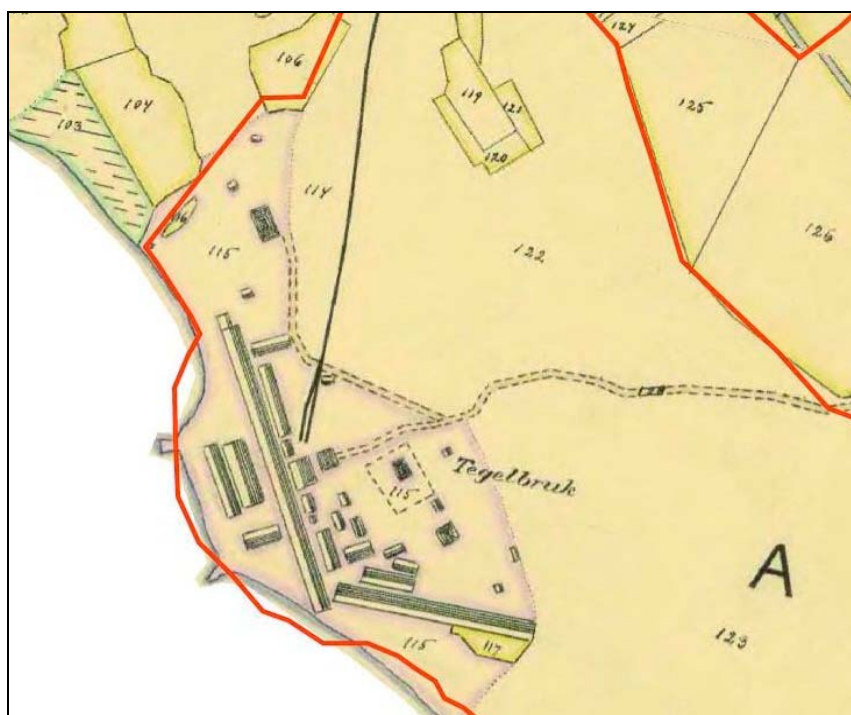
Tegelbruket anlades under mitten av 1800-talet och var då ett gårdstegelbruk till egendomen Brogård. Greve Johan Sparre, som ägde Brogård, omvandlade omkring år 1899 det lilla gårdstegelbruket till ett för tiden modernt tegelbruk. I början av 1900-talet tillverkade det ångdrivna tegelbruket omkring 2 miljoner murtegel per år. Från 1915 arrenderades tegelbruket av det nybildade bolaget AB Mälardalens Tegel och 1923 köpte bolaget bruket för 175 000 kr. Enligt avtalet skulle bolaget få ta lera från herrgårdens marker i 40 år, ca 300 000 kubikmeter. Matjorden skulle tas bort och lämnas i högar. För rätten till lera utgick under 20 år från 1924 en avgift av 1 krona per 1000 12-tums murtegel. Säljaren hade också rätt att årligen inköpa 15 000 st murtegel till 20 % rabatt.

1928 brann en 45 m lång tvåvånings torklada. Under 1930–40-talen skedde omfattande moderniseringar och ombyggnader. Bland annat infördes eldrift och vinterbonade lador uppfördes vilket möjliggjorde en längre tillverkningsäsong. Överskottsvärmen från tegelugnen tillvaratogs så att torkning av leran även blev möjlig vintertid. Under andra världskriget var driften vissa år begränsad och de kalla vintrarna gjorde sjötransporterna besvärliga.

1947 såldes AB Mälardalens tegel till KF, och brukets kapacitet ökade till 5 miljoner sten om året. Brogårds tegelbruk var i drift fram till 1966, därefter tillverkades tegelement fram till 1970. 1971 såldes tegelbruket till KF och KF:s rikslager i Bro som använde byggnaden som lager. Från 1994 och ett par år framåt tillverkades kattsand i lokalerna.

Mitt i området ligger det gamla maskinhuset med sin höga skorsten. Huset härbärgerade först ångmaskinen och sedan kontoret för tegelbruket. På senare tid har en tvättstuga funnits i byggnaden. Torkladan vars stomme är från sekelskiftet, där den nu rivna tegelugnen stod, har byggts om i flera omgångar och används idag som lager. Även smedjan och det gamla lokstallet finns kvar.

Karta från 1918, tegelbruket bestod då av en mängd byggnader. Den svarta linjen som går norrut är brukets smalspåriga järnväg till lertakten vid Rättarboda. Hela sträckningen syns på kartan i bilaga 1.

Två arbetarbostäder, Vita björn och Sköna ro, samt tegelmästarbostaden är uppförda i tegel under 1800-talets slut och i början av 1900-talet. Den röda arbetarbostaden, byggd i trä, är flyttad från Bro där den tidigare fungerade som gästgiveri, under en period stod den även vid bro kyrka. Arbetarbostäderna används fortfarande som bostäder och är invändigt moderniserade.

Bild från 1949, de långa torkladorna är numera rivna och den större torkladan är ombyggd i flera omgångar. Banvallen med järnvägen löper mellan de låga längorna framför den höga torkladan.

Beskrivning

Bruksmiljön

För att komma till tegelbruket passerar man Brogårds herrgård. En grusväg leder genom tegelbrukområdet. I väster, ner mot vattnet, ligger Torkladan och Maskinhuset och på östra sidan ligger de fyra bostadsbyggnaderna. Bebyggelsen har inte en enhetlig karaktär utan speglar olika tidsepoker. Banvallens sträckning är ännu avläsbar som en uppbyggd höjd närmast Torkladan.

Bruket sett från norr mot söder.
20081209sb-27

Rester av bryggan strax väster om
torkladan.
20081209sb-15

Torkladan

Byggnaden är en stor hall med flera tillbyggnader. Av äldre fotografier framgår att stora ombyggnader och tillbyggnader har skett i byggnaden men den sammantagna byggnadshistorien är okänd. Den äldsta delen består av en stor hall med ett loft. Ytterväggarna är av tegel förstärkta med träbalkar som korsvirke. Kraftiga stående snedställda träbalkar bär takkonstruktionen och inre loftgångar. Mitt i längs med byggnaden står stående järnbalkar som tillkommit då traverser installerades efter att tegelbruket lades ner 1966.

Byggnadens södra del är förlängd med en regelverkskonstruktion. På östra sidan finns också en stor tillbyggnad och norra delen är högre än övriga. På västra sidan mot vattnet finns ett stort skärmtak. I väggarna finns ursprungliga igensatta fönster och fönsterluckor. Ett antal ursprungliga dubbelportar finns kvar men idag används främst sentida skjutdörrar. Utvändigt är väggarna klädda med liggande fasad panel som rödfärgats respektive tjärats. Taket är klätt med korrugerad plåt. Inuti ladan finns flera sentida inbyggnader för personalrum, kontor etc. De övre planen har inte inventerats.

Torkladan från nordost.
20081209sb-19

Torkladans norra gavel
20081209sb-18

Torkladans västra fasad med ett sentida skärmtak i förgrunden.
20081209sb-16

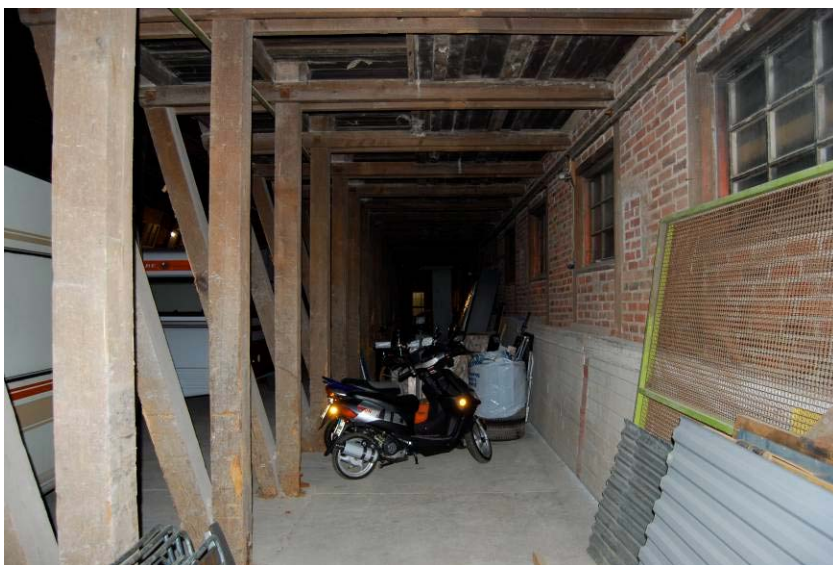

Torkladans inre är en öppen hall. De bärande stålbalkarna är sekundära och tillkom när traverser installerades i byggnaden.
20081209sb-1

Flera sekundära inbyggnader från olika epoker finns i torkladan.

20081209sb-7

Ursprungliga fönster i östra väggen. Bakom väggen ligger den östra tillbyggnaden.

20081209sb-3

Interiör från tillbyggnad på torkladans östra fasad.

20081209sb-6

Maskinhus

Maskinhuset är en av de ursprungliga byggnaderna. Den är en och en halvplan hög uppförd i tegel med slätputsade fasader. Taket är täckt med tvåkupigt tegel och genom norra takfallet sticker den kortade skorstenen upp. Fönster är främst rödmålade tvåluftsfönster men på västra gaveln finns ett äldre spröjsat fönster. Entrédörren mot söder är glasad och panelklädd och har ett litet plåttäckt skärmtak.

Maskinhuset. Skorstenen har kortats.
20081209sb-35

Maskinhuset till vänster och en elstation till höger. Elstationen håller på att byggas om till gemensam tvättstuga, en funktion som tidigare legat i maskinhuset. I bakgrunden torkladans tak.
20081209sb-32

Tegelmästarbostad

Tegelmästarbostaden tillhör de ursprungliga byggnaderna. Det är en putsad byggnad troligen uppförd av tegel med putsade taklister och murad stensockel. Byggnaden är en och en halv plan hög. Taket är täckt med tvåkupigt tegel och byggnaden har en skorsten murad med rött tegel med en liten utkragning. Fönstren är t-post fönster i nedre våningen och tvåluftsfönster i övervåningen. Dörren är en panelklädd dörr med glas i övre delen. Hela entrépartiet är omgjort, ursprungligen hade huset en öppen veranda.

Tegelmästarbostadens södra gavel.
20081209sb-42

Tegelmästarbostaden hade tidigare en veranda. Dagens entré kan ha tillkommit på 1930-talet.
20081209sb-43

Arbetarbostad

Byggnaden tillhör de ursprungliga byggnaderna och uppfördes troligen i slutet av 1800-talet. Byggnaden upprustades troligen i samband med brukets modernisering på 1930–40-talen. Den är även ombyggd efter en brand 1962. Det är en förhållandevis stor tvåvåningsbyggnad med inredd vind. Byggnaden har en stomme av tegel och spritputsade, gulfärgade väggar och slätputsade stickbågeformade fönsteromfattningar. Vindsvåningen är omputsad, troligen skedde detta i samband med ombyggnaden efter branden 1962. Taket är täckt med tvåkupigt tegel och byggnaden har två skorstenar murade med rött tegel. Byggnaden har två entrédörrar med gemensam betongtrappa på östra långsidan. På båda gavlarna har det också funnits entréer, trapporna och skärmtaken är kvar men dörrarna är ersatta med fönster. Fönstren är sekundära brunmålade tvåluftsfönster utan spröjs. Entrédörrarna är släta trädörrar med glasad övre del.

Den stora arbetarbostaden innehåller idag sju lägenheter.

20081209sb-21

Entrépartiet med skärmtak, trappa, räcken och dörrar kan ah tillkommit på 1930-talet.

20081209sb-25

Arbetarbostad

Byggnaden är uppförd en bit in på 1900-talet, troligen på 1920-talet. Byggnaden är en murad och putsad tvåvåningsbyggnad med brutet tak. Taket är täckt med tvåkupigt tegel och byggnaden har en skorsten med krön. Fönstren är utbytta, tvåluftsfönster i bottenvåningen och enluftsfönster i takkupor mot väster.

Västra fasaden
20081209sb-30

Norra och östra fasaderna.
20081209sb-29

Arbetarbostad

Byggnaden har flyttats hit, tidigare har den enligt uppgift fungerat som gästgiveri i Bro samt även stått vid Bro kyrka under en period. Det är okänt när byggnaden uppfördes men den skulle den kunna vara från 1700- eller 1800-talet.

Byggnaden är en och en halvplan hög, timrad, och står på grund av natursten. Taket är brutet och täckt med enkupigt tegel. Den har två skorstenar med utkragning. Väggarna är klädda med rödmålad locklistpanel. Fönstren är sekundära tvålufts-fönster utan spröjs och entrédörren panelklädd med råglas i övre delen.

Byggnaden har tidigare varit gästgiveri i Bro samt även stått vid Bro kyrka.

20081209sb-37

20081209sb-38

Lokstall

Lokstallet är en liten byggnad uppförd av tegel med tak av enkupigt tegel. Grunden är gjuten betonggrund. Fönstren är tvåluftsfönster utan spröjs. I södra fasaden finns en port och i betongläggningen utanför finns ännu rälsar bevarade.

Lokstallet
Rälsen skymtar i betongläggningen
utanför porten.
20081209sb-46

Smedja

Smedjan är en liten brädklädd byggnad med tak med enkupigt tegel. Byggnaden ligger lite i souterräng på norra sidan. Södra fasaden upptas idag av stora portar. Det är okänt om någon eldstad finns bevarad i byggnaden.

Smedjans södra och östra fasader.
20081209sb-45

Källor och litteratur

Tryckta källor

Boken om Bro, förändringar under ett sekel i ett Uppländskt stationssamhälle.

Ingegerd Brofalk, 2001

Kulturmiljöprogram Upplands Bro, 1991 Stockholms Länsmuseum

Fördjupat Kulturmiljöprogram 2001, Stockholms Länsmuseum

Svensk Uppslagsbok

Otryckta källor

Mälardalens Tegel, anteckningar från arkiv förvarat vid Haga tegelbruk i Enköping, tillhandahållna av Börje Sandén, Upplands-Bro Kulturhistoriska forskningsinstitut

Stockholms läns museums hemsida

Upplands-Bro Kulturhistoriska forskningsinstituts hemsida

Länsstyrelsen i Stockholms län beslut 2005-11-22

Intervjuer

Börje Sandén, Upplands-Bro Kulturhistoriska forskningsinstitut

Seia Ullgren, Bro-Lossa hembygdsförening

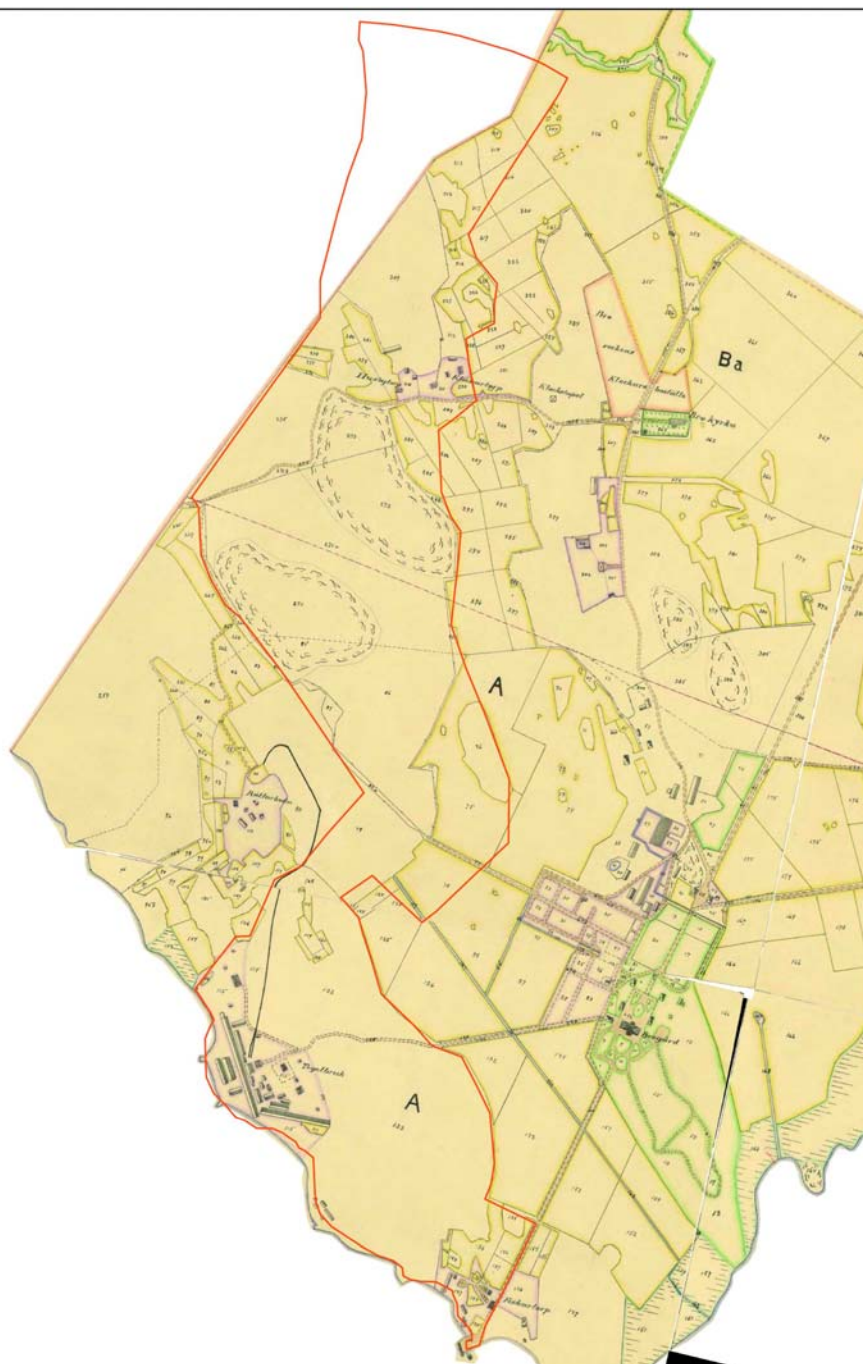

Bilaga 1

Karta från 1703

Karta från 1918

Ekonomisk karta från 1951

Bilaga 2

Utdrag ur Brogårds arkiv

Utdrag ur Brogårds arkiv från Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitutets hemsida, www.ukforsk.se

F:22 B Handlingar om Bro Tegelbruk 1896-1914

1896-1914 Kontrakt mellan Johan Sparre och W Hagberg för tillverkningen vid Brogårds Tegelbruk (460)

Jag Hagberg åtar mig att vid Brogårds Tegelbruk under 1897 tillverka, bränna och i pråm eller segelslup vid brukets brygga lasta murtegel för ett pris av 17 kronor per 1.000 sten samt frakta och slå upp samma tegel på kaj i Stockholm för 7 kronor 25 öre per 1.000.

Vidare åtar jag mig att sälja det vid Tegelbruket sommaren 1897 tillverkade teglet, dock inte utan Greve Sparres medgivande till sådan uppgörelse.

Greve Sparre har rätt att själv eller genom ombud kontrollera hur mycket tegel som är tillverkat, sålt och betalt. Det tegel som under hösten inte hinner brännas och utlastas må på samma villkor avyttras till våren.

Sedan tillverkningskostnaden och frakten och uppläggnings i Stockholm är betalt med 24 kronor 25 öre per 1.000, delar Greve Sparre och Hagberg vinsten. Sparres del utgör arrende för Brogårds Tegelbruk. Båda delar också på rörelsekapitalet för Brukets drivande, men får inte för Sparres del överskrida 2.000 kronor. Senast 3 månader efter den dag Sparre utbetalat sin andel i rörelsekapitalet äger han att av Hagberg återfå detta belopp.

Brandförsäkring och skatter delas mellan ägaren och arrendatorn. Som ersättning för inventarierna som används av Hagberg, betalar han enligt föregående kontrakt av den 19 oktober 1895, 357:67 kronor och bekostar de behövliga reparationerna eller nybyggnaderna med undantag för lokomobilens omreglering, där Sparre bidrar med halva beloppet.

De byggnader och reparationer som under 1896 är utförda av Hagberg, tillfaller Sparre i det skick de befinner sin den 1 maj 1897. Sparre är skyldig när kontraktet upphör, betala Hagberg 500 kronor för railsbanans inläggande och annulleras den i förra kontraktet sista punkten, där Sparre skulle betala 1000 kronor.

Båda parter förklarade sig nöjda med kontraktet med tillägg att kostnaden för reparationerna eller ombyggnaderna av ringugnarna delas lika. Brogård den 12 november 1896 Johan Sparre W Haglund

Detta kontrakt gäller ännu ett år från 1 maj 1898 till 1 maj 1899 på villkor att Hagbergs fordran av Greve Sparre på 500 kronor avskrivs. Dessutom förbinder sig Sparre att utan kostnad lämna 30 sågstockar vilka sågade i olika dimensioner fritt levereras till Tegelbruket. Dessutom åtar sig Sparre att dela kostnaden för inköp av behövliga fackbräder.

Brogård den 18 januari 1998 Johan Sparre W Haglund

Ytterligare överenskommelse att Sparre under skördetiden har rätt att använda tegelbruksfolket högst 8 dagar mot en dagspenning av 2:50 kronor Brogård den 22 mars 1898 Johan Sparre W Hagberg

Förestående kontrakt förlängs på 2 år och är ytterligare överenskommet att kostnaden för såväl maskineri med valsverk som för anläggningen härav, vilket kommer att göras under våren, drabbar Sparre och Hagberg lika Stockholm den 19 januari 1899 Johan Sparre W Hagberg

Förestående kontrakt förlängs på 1 år med den förändringen att priset höjs från 17 kronor till 20 per 1.000 stenar. Brogård den 19 mars 1901 Johan Sparre W Hagberg

1905-03-04 Kontrakt mellan Sparre och Hagberg angående Tegelbruket vid Brogård (460)

Till nuvarande tegelbruks arrendatorn W Hagberg utarrenderar jag, Johan Sparre, Brogårds Tegelbruk under 10 år, från 1 maj 1905 på följande villkor:

N:o 1 Första årets arrende är 4.500, andra 6.500, tredje, fjärde och femte 8.500 och återstående fem år 9.000 kronor

N:o 2 Arrendet betalas med 1.000 kronor augusti, september, oktober och november samt 1 december återstoden. Beloppet ökas under de följande åren.

N:o 3 Hagberg förbinder sig att jämna till och dika det redan förbrukade lertaget. Det blivande lertaget får han fritt disponera under de 2 första åren, sedan mot 15 kronor tunnlandet.

N:o 4 Hagberg mottar bruket i det skick det befinner sig och är skyldig att underhålla alla byggnader och material samt avlämna det i fullgott skick

Följande nybyggnader skall göras på följande villkor:

a) ugnen ombyggs helt och hållet, vartill Sparre bidrar med halva kostnaden samt lämnar virke till takstolarna. Sten och övrigt material bekostas av Hagberg.

b) en ny lada uppförs och kostnaderna delas. Takteglet bekostas uteslutande av Hagberg

c) ny press byggs, som bekostas helt av Hagberg, även transporten av rått och bränt tegel till byggnaden.

d) den kostnad som drabbar Sparre skall erläggas med 1/3 under 1906, 1907 och 1908

e) skulle ingen ombyggnad komma till stånd under 1906 nedsätts årets arrende med 1.000 kronor till 5.500 kronor

N:o 5 Hagberg avstår från alla anspråk på kostnader för såväl föregående som under denna arrendetid uppförda byggnader.

N:o 6 Allt råtegel och outskeppat bränt ligger som säkerhet för kontraktets fullgörande från Hagbergs sida.

N:o 7 Alla skatter betalas av Hagberg

N:o 8 Hagberg åtar sig att måla stora tegelladan under sommaren 1905

N:o 9 Lera får tas i mån av behov från numrerade lertag.

N:o 10 Detta kontrakt får inte överlåtas på annan person.

Stockholm den 4 mars 1905 antas Johan Sparre antas W Hagberg

Detta kontrakt upphör att gälla från och med denna dag. Sparre äger att fritt förfoga över arrendatorns tegel och övriga lösöre, som finns vid Tegelbruket

Stockholm den 24 juli 1908 Johan Sparre För W Hagbergs konkurs Björkstedt, Adolf Öman, Sven Lindman, Ivar Almquist

.....
 1909-05-03 Kontrakt mellan Johan Sparre och Tegelbruksaktiebolaget (460)

Till Tegelbruksaktiebolaget Brogård arrenderar jag, Johan Sparre, det tillhöriga Brogård Tegelbruk för tiden till den 1 maj 1919 på följande villkor

§ 1 Tegelbruket med tillhörande inventarier enligt förteckning tillträds efter hållen syn senast 1 maj i befintligt skick samt avträds efter syn i lika gott skick. Det åligger arrendatorn att omedelbart ersätta förekommande brister vid avträdet. Om fastigheten vid avträdet anses genom arrendatorn förbättrad, får han ersättning, men endast om förbättringen gjorts med ägarens samtycke.

§ 2 I arrende erläggs 3 kronor för varje tusentals tegel som tillverkas, Antalet beräknas efter avlöningslistorna. Det lägsta årliga arrendet är 6.000 kronor

§ 3 Varje månad skall till jordägaren lämnas uppgifter på föregående månads tillverkning. Ägaren har dessutom rätt att granska avlöningslistor och dagjournaler för att kontrollera tillverkningens omfattning.

§ 4 Redogörs för vilka tider delbetalning av arrendet skall betalas.

§ 5 De syner som nämns i kontraktet utförs av tre gode män, utsedda i enlighet med föreskrifter om skiljeman av den 28 oktober 1887. Parterna dela på kostnaderna för synen.

§ 6 Det åligger arrendatorn att försäkra tegelbruket med inventarier i ett av ägaren godkänt brandstodsbolag.

§ 7 Lera får tas på egendomen efter av ägaren anvisad plats.

§ 8 Alla skatter betalas av arrendatorn.

§ 9 Detta kontrakt får inte utan ägarens samtycke överlåtas.

§ 10 Om arrendet inte betalas i stadgad ordning eller arrendatorn brister i fullgörandet av sina åtaganden, har ägaren rätt att omedelbart överta tegelbruket och arrendatorns tillhörigheter utan ersättning. Jordägaren har också rätt att söka ersättning för den skada han åsamkas genom kontraktsbrottet.

§ 11 Med detta kontrakt förklarar vi oss på ömse sidor nöjda.

Stockholm den 3 maj 1909 För Tegelbruksaktiebolaget Brogård Nils Hagberg Karolina Hagberg Charlotta Andersson

Förestående kontrakt har vi denna dag uppsagt att gälla från den 14 mars 1915 hos Direktör Wilhelm Hagberg intygar

Stockholm den 1 oktober 1913 Olof Nilsson Axel Åhs stämmingsmän
 .....

1909-05-03 Kontrakt mellan Johan Sparre och Tegelbruksaktiebolaget (460)

§ 1 Tegelbruket och inventarier tillträds i befintligt skick den 1 mars 1914. Tillträdessyn hålls den 1 maj 1914. Bruket avträds efter syn i lika skick som vid tillträdet. Det åligger Arrendatorn att vid avträdet ersätta befintliga brister. Om fastigheten anses förbättrad under arrendetiden njuter han ersättning endast om förbättringarna är gjorda med jordägarens samtycke.

§ 2 Arrendet är 3 kronor per tusental tegel som tillverkas, varvid antalet beräknas efter avlöningslistorna. Lägsta årliga arrende är 6.000 kronor

§ 3 Senast 10:de i varje månad avlämnas till ägaren uppgifter på senaste månads tillverkning. Jordägaren har rätt att granska avlöningslistorna och dagjournalerna för att kontrollera tillverkningens omfattning.

§ 4 Redogörelse för vilka tider arrendet skall betalas.

§ 5 De i kontraktet omnämnda syner förrättas av tre gode män och parterna bestrider kostnaderna med hälften var.

§ 6 Arrendatorn skall försäkra tegelbruket och inventarierna i av ägaren godkänt brandstodsbolag

§ 7 Lera i tillräcklig mängd får tas på egendomen Bro gård intill nu befintliga lertag allt efter jordägarens anvisning

§ 8 Alla skatter åläggs arrendatorn

§ 9 Detta kontrakt får inte överlåtas utan jordägarens samtycke

§ 10 Om arrendet inte betalas i stadgad ordning eller om arrendatorn brister i fullgörandet av sina skyldigheter, har ägaren rätt att genast överta Tegelbruket med redan tillverkat tegel utan ersättning.

Jordägaren har också rätt att få ersättning för skada han åsamkas genom kontraktsbrottet.

§ 11 Jordägaren som hittills bedrivit en mindre tillverkning av taksten och rörtegel, äger efter särskild överenskommelse om ersättning för att erhålla biträde med lerans förarbetande.

§ 12 Vid upptagandet av lämplig lera skall iakttagas, att rälsbanan till det år 1913 påbörjade lertaget lägges och får sin riktning över det gamla lertaget rakt i norr, genom den s k Bondhagen.

§ 13 Arrendatorn åtar sig att med hälften av kostnaderna delta i utdikning och nödvändig utvidgning av det redan befintliga avloppsdiket.

Med detta kontrakt förklarar vi oss nöjda och förbinder oss att noggrant fullgöra det.

Stockholm den 28 januari 1914 Johan Sparre genom R Hylten Cavallius Allan Abenius

Tegelbruksaktiebolaget Brogård avstår från det mellan Greve Sparre och bolaget ingångna arrendeavtalet från och med den 1 mars 1914, samt förklarar sig inte ha något att erinra mot ovanstående kontrakt.

Stockholm den 28 januari 1914 Tegelbruks Aktiebolaget Brogård W Hagberg

.....

1914-06-12 protokoll hållet vid tillträdessyn på Brogård's Tegelbruk (460)

Sedan Aktiebolaget Mälardalens Tegelbruk enligt den 28 januari 1914 med Greve Sparre avslutat kontrakt och arrenderat av honom tillhöriga Brogård's Tegelbruk i Bro socken, Uppsala län, hade parterna överenskommit att tillträdessyn skulle äga rum och följande synemän utsågs:

Av fastighetsägaren Greve Sparre, Fabrikör W Hagberg

Av arrendatorn Aktiebolaget Mälardalens Tegelbruk, godsägare N J Johansson. Dessa har enats om en tredje syneman, nämligen Fabrikör A Holm.

Då nu efter kallelse syn skulle hållas, infann sig i synemännens närvaro på fastighetsägarens vägnar, Inspektör H Pettersson och på det arrenderande bolagets vägnar, Direktör G Wulf biträdd av Tegelmästare J Andersson

Förrättningen företogs i följande ordning:

N:o 1 Tegelmästarens bostad av sten under tegeltak, 12 m lång, 9 m bred och 3,5 m hög, orappad Nya tak- och stuprännor, ny huv och plåt på skorstenen nya trappor med steg rätt ut, ny plan vid ingången. Första rummet till höger, obeboeligt på grund av golvdrag. Ny fyllning under golvet, kakelugnskransen nedtas och spjället repareras, omtapetsering.

Sängkammaren, omtapetsering Köket, golvet nött framför spisen.

Handelsboden med inredning, utan anmärkning Vindsrummet, utan eldstad, golvet glest mellan två plankor, yttertaket glest så att snö kan driva in Tamburen, väggarna är spruckna

Gemensamt för hela byggnaden en del målning

Källaren, reparation, dörren bör rödfärgas och riktas.

Grinden, ersätts av ny

Staketet synades inte.

N:o 2 Nya arbetarbostaden av tegel under tak av bräder och papp är 12,2 m lång, 9,2 m bred, 3,6 m hög Byggnaden är oputsad, rummen invändigt putsade och omålade, en spis i varje rum, Stora rummets innertak består av gamla bräder. Taktegel på dubbelläkt läggs på taket,nock av huvtegel, vindbräder, takfoten målas med slamfärg, divmålning.

N:o 3 Stora kasernen, 20.8 m lång, 12,2m bred synades inte. Tillträdaren förband sig att, sedan jordägaren låtit iståndsätta den, motta den efter syn. Häremot reserverade sig jordägarens ombud, för den händelse ägaren inte skulle godkänna denna överenskommelse Tillträdaren anhöll, att det skulle antecknas, att lägenheten 1 trappa upp till höger (verkmästarebostaden) bestående av 1 rum och kök blivit rustad och målad för en kostnad av 200 kronor av tillträdaren

N:o 4 Smedjan av stolpar med bräder och papptak 6,9 m lång, 5, 3 m bred 2 m hög i brukbart skick. Papptaket ompikas och stryks, rödfärgning och tjärstrykning av dörren

N:o 5 Stallet av stolpar och bräder, södra hörnet av tegel, under spåntak 10,5 m långt, 7,7 m brett och 2, 4 m högt. Spiltpallar i stenstallet repareras, rödfärgning och tjärstrykning av dörrar och vindskivor. Taket gammalt och bristfälligt.

N:o 6 Avträdet. Rödfärgas, Taktegel läggs på huven och vindskivorna tjärstryks

N:o 7 Maskinhuset 12,1 m långt, 9 m brett, Knutarna bättras, målning av dörrar och fönster, papptaket lagas och stryks. Antecknades att tillträdaren låtit anlägga en avloppsledning för en kostnad av 65 kronor Sågen med klinga 1,05 i genomskärning samt nödvändiga transmissioner, skandiarem gammal i brukbart skick, 2 matarremmar, gamla i brukbart skick, ny plank i bordet Ångmaskinen i fullt användbart skick repareras för en kostnad av 75 kronor Ångpannan kalltryckt för en kostnad av 25 kronor, nya kranar på glasrörstället, ny mur vid remmen, nya gummiventiler i luftpumpen, murning invändigt i pannan Ångvattenpumpen. Beslöts att arrendatorn skulle få ta ned den, insmörja och väl förvara till arrendetidens slut. Han är alltså inte skyldig att reparera den. Vatten cisternen den övre förses med ny botten och två nya skift nedtill Vattencisternen, den nedre angripen av röta i botten men behövs inte, varför den inte repareras. Rörledningarna där endast stora ångröret är isolerat. Vattenpump yttre. Denna pump får nedtagas på arrendatorns bekostnad och förvaras utan reparationskyldigheter. Maskineriet, består av huvudaxel med 8 skivor, varav 2 beklädda med trä, 2 pressar, 1 valsverk, 1 förältare, och 4 spel i fullt användbart skick. Dock antecknas att valsarna och lagren är mycket nötta samt att 2 armar i valsverkets remskiva är bräckta, Pressväxeln repareras för 100 kronor. Skärstolparna är av gammal modell

N:o 8 Presshus av stolpar under tak av tegel utan väggar med undantag av att västra gaveln delvis infordrats. I gott skick men taket skall repareras.

N:o 9 Stora ladan i två våningar, gammal, 104 genomgående fack samt 8 fackarmar i varje. Repareras med 10 tolfter 2 tums plank jämte inlägg. Taket av spån är gammalt och mycket bristfälligt, samt repareras endast tillfälligt, men skall under arrendetiden iståndsättas på följande sätt På en längd av 45 fack från norra gaveln läktas taket med enkel läkt på spånen, varefter taket täcks med 2:da taktegel. Övriga taket repareras då stolparna är delvis ruttna. Under 115 stolpar läggs sten fören kostnad av 4 kronor stolpen

N:o 10 Nya ladan har en mycket stark förskjutning åt öster. Ladan reses i läge. Jordägaren åtar sig att släppa till virke till 132 stråvor, fritt framförda för att stötta ladan under vintern 1914-1915. Arrendatorn utför arbetet efter ett pris av 75 öre per sträva. Ladan förstärks genast med 20 stråvor för att kunna användas, 140 taktegel läggs på, 5 tolfter plank till golv.

- N:o 11 Stora stabbladan vid sidan av nya ladan, taket av papp är vågigt, strykes.
 N:o 12 Lilla Stabbladan bredvid föregående har 5 fack. Taket lagas.
 N:o 13 Stallstaben har 5 fack Taket vågigt, strykes
 N:o 14 Bergstaben Taket är av tegel och korrugerad plåt, Stolparna står i jorden varför man inte kan bedöma deras beskaffenhet Slipstensladan får flyttas på arrendatorns bekostnad
 N:o 15 Kasernstaben. Taket läggs med bräder med både nytt och gammalt virke, som tillhandahålls av jordägaren. Taket täcks med asfaltpapp.
 N:o 16 Småstabbarna, Tak av papp lappas och strykes
 N:o 17 Krukmakareladan Taket av papp lagas och strykes
 N:o 18 Sjöstaben med tak av tegel och plåt, 2 stolpar angripna av röta. Nya hängrännor
 N:o 19 Kolstaben Tak av papp lagas och strykes.
 N:o 20 Redskapsskjul användbart Taket strykes.
 N:o 21 Ugnen Skorstenen utan åskledare, skarvad, nederdelen något anfrätt, Cementeringen av brösten och nya plåtar över utkrakningen Ugnen omvälves för en kostnad av 455 kronor. Antecknas att själva ugnskonstruktion är felaktig, då valven inte är välvda i cirkel. Den ansågs dock användbar. Taket av tegel utan undertak skall repareras, 53 glasrutor insätts, fönsterbågarna omålade, ugnstaket något insjunket och eldstadsklockorna felaktiga.
 N:o 22 Kolgården synades inte
 N:o 23 Bron från kolgården till ugnen ombyggs delvis med gammalt material
 N:o 24 Bryggor till ladorna. Repareras
 N:o 25 Lilla lastbryggan. Repareras med en påle
 N:o 26 Stora lastbryggan 54,9 m lång, 3 m bred i ytterkant. Ombyggs

Antecknades att hängrännor saknas på alla lador, att lilla rörledningen var läck, att på rälsbanan till lergropen sliprarna utgjordes av s k bakar och att den andra slipern på nedre ändan angripits av röta, att rälsen i gropen var sliten, men att lervagnarna var i användbart skick. Summan inte uträknad men rör sig om drygt 4.000 kronor
 Bro gård som ovan Hagberg, Holm, Johansson

Mot punkt 9 reserverar jag mig och 3:dje momentet bör lyda som följer: På cirka 45 fack från norra gaveln är taket gammalt och mycket bristfälligt samt repareras nu endast tillfälligt, men skall under arrendetiden iståndsättas på följande sätt----- H Pettersson

*****

***Odaterad kladd, inte underskriven, men troligen av Johan Sparre
 Till Bevillningsberedningen för Bro och Låssa (461)***

Härmed får jag i enlighet med nedanstående intyg anmäla, att den summa till vilken min avlidne Faders Landshövdingen Greve E J Sparres sterbhus bör för inkomst av rörelse uppskattas uppgår till....., men som sterbhuset äger att åtnjuta 5 % avdrag på taxeringsvärdet på den fastigheten, nämligen Tegelbruket, där denna rörelse utövas och denna fastighet är uppskattad till 35.000 kronor, skall från ovannämnda summa avdras 1.750 kronor, innan sterbhuset kan påföras någon bevillning.

.....

1894-11-01 Kontrakt mellan Greve Sparre och Mjölaren vid Aspviks kvarn A E Grip (461)

Greve Johan Sparre upplåter för drivande av Aspviks kvarn sin vid Brogårds Tegelbruk befintliga lokomobil av 12 hästkrafter och tillhörande transmissionshjul med ställningar.

Upplåtelsen varar från nedanskivna dag 6 månader framåt. Det åligger A E Grip att själv såväl hämta som återlämna den i samma skick som den mottogs Som säkerhet för upplåtelsen är A E Grip skyldig att var han finner lämpligast brandförsäkra lokomobilen till ett värde av 1.500 kronor. Denna försäkringshandling skall i avskrift lämnas Greve Sparre. Hyran blir 25 kronor per månad och betalas efter 3 månader med 100 kronor och återstoden vid avlämnandet. Sparre förbehåller sig rätten att själv eller genom ombud besiktiga lokomobilen under upplåtelse tiden och om den genom bristande rengöring, eller på annat sätt vansköts återta den, men förbinder sig A E Grip att i alla händelser betala de 150 kronorna samt den skada han kunnat tillfoga. Sålunda överenskommet
Brogård den 1 november 1894 Johan Sparre A E Grip

.....

1900-10-10 Konto kurant mellan Greve Sparre och W Hagberg (461)

Kommunalutskylder, Kronoutskylder, Prästlön, 91 byggnadstimmer, 15 oxdagsverken, huggning och körning, björkviska, besiktning av ångpanna, hyra för Fiskartorpet 2 år, hyra för Vita Björn, till Käck, arrende för Tegelbruket, bräder, Grevens skuld
S U M M A 10.840 kronor 94 öre ½ andel i vattenledning, kontant utbetalt, enligt räkning, telefonavgift, nedläggning av vattenrör, ränta på växlarna, amortering
Summa 10.840 kronor 94 öre.
Ovanstående erkänns till alla delar.
Brogård den 10 oktober 1900 Johan Sparre W Hagberg

.....

1907-08-10 redogörelser för virke m m till Tegelbruket (461)

Uppgift på lämnat virke till ombyggnad av Tegelbruket sommaren 1906 2.177.631 och 1.394.890 kubikfot 429 445

På köp erhållit björkstockar, skeppstimmer, pålar och bjälkar summa 471, 50 kronor
Furutimmer och gran 3.415,69 kronor

Brogård den 10 augusti 1907

Bro den 29 november 2007 Gudrun Sandén

*****